

AKÇAKOCA'NIN KANDIRA'DAN SONRA OSMANLI TOPRAKLARINA KATTIĞI HİSAR ERMENİ BAZARI MI? YOKSA ARAMAN MI?

Enver KONUKÇU*

ÖZET

Tarih kaynaklarının metinleri neşredilirken, istenmeyerek bazı hatalar yapılmaktadır. Bunlardan bir örnek de, Ermeni Pazarı olarak günümüz Türkçe'sine aktarılan yer ismidir. Akçakoca tarafından Kandıra sonrası Osmanlı Beylik topraklarına katılan bu yer aslında Ermeni Pazarı değil Araman'dır. XV. yüzyılda "pazar" özelliğini koruyan Araman, Akçakoca tarafından ele geçirilmiş ve ölümünden sonra da "ümera"dan Yahşilü'ye verilmiştir. XVI. yüzyıldaki vakıf kayıtlarından, burada Pîrî Paşa ve Hamza Bey'in hayır eserleri olduğu da anlaşılmaktadır. Ermeni Pazarı-Araman Pazarı'nın ilk doğru okunuşu Prof. Dr. Kemal Yavuz'a ait olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Akçakoca, İlk devir Osmanlı kaynakları, Araman'ın durumu ve Prof. Dr. Kemal Yavuz okuyuşu.

Osmanlı Beyliğinin kuruluşu, Ertuğrul Gazi'nin ölmesi ve Söğüt'te toprağa verilmesinden sonra, halefi, beylik tahtına geçen Osman Gazi tarafından gerçekleştirilmiştir. Osman, güneyde Çavdar Tatarı ve Kütahya'daki Germiyanlılar, kuzeyde, Bithynia'ya hakim Romailer/Bizanslılar ile komşu idi. Selçukluların izni ile ucda yerleşmeleri ve kendilerini il ve ulus olarak toparlamaları da XIV. yüzyıl başlarında gelişmiştir. Aşiretten ortaya çıkan ve gelecek yüzyıllarda, cihan devleti olma yolundaki Osmanlılar, Bithynia'da Bizans tekfurları ile mücadele ettiler. Harmankaya Tekfuru da kendisine katılmış ve böylece ilk Hıristiyan-Müslüman birlikteliği sağlanmıştır. Kısa süre sonra da, Mudurnu Dağlarında, Ertuğrul ile Domaniç ve Söğüt taraflarına gelen,

---

* Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 25240 Erzurum/ TÜRKİYE

fakat İnegöl Tekfuru ile anlaşılmadığı için, bölgeden ayrılan Samsa Çavuş, Bolu'da Ahiler, Nallıhan ve çevresinde de Tatarlar/İlhanlılar ile temasta idi. Onun gibi, Osman Gazi ile birlikte hareket eden kumandanlar arasında Akçakoca, Konuralp, Abdurrahman Gazi, Köse Mihal, Ak Temür gibi şahsiyetler de, ilk ve geç devir Osmanlı tarihçilerince, bahis konusu edilmişlerdir¹.

Akçakoca, Sakarya Nehri'nin aşağı taraflarında Osmanlıları Karadeniz'e kadar ulaştırın komutanlardandır. Ayanğölü, Sakarya ve Nikomedia'nın kuzeyinde kalan araziyi tümü ile ele geçirmiş, bunu Boğaz içi sahillerine kadar genişletmiştir. Başta Âşıkpaşazâde olmak üzere birçok tarihçi, Kandıra fethine, buradaki Rumların ve idarecilerinin uzaklaştırılmasına temas ederler. İbn Kemal de Kandıra meselesine özel bir ilgi göstermekte, nasıl alındığını da ifade etmektedir. Kandıra'nın Bizans dönemindeki ismi bilinmiyor, Türkler tarafından ele alındıktan sonra şimdiki ve o zaman da kaynaklarda geçen Kandıra ismini vermişlerdir. Görüşüme göre, Kandıra'nın eski bir isimden uyarlaması mümkün değildir. Buna dair de her hangi bir işaret yoktur. İsmi Kan-dıra'dan, yani iki heceden oluştuğu hemen anlaşılmalıdır. Samandıra örneğindeki gibi, son kelime "dıra", "dere" den bozulmadır. Böylece Kan-dere, Kan-dıra resmi belgelere ve tarihlere geçmeye başlamıştır. Âşıkpaşazâde, Mehmed Neşrî, Hadidi ve İbn Kemal, Kandıra'dan sonra da Akçakoca'nın diğer bir hisar üzerine yürüdüğünü yazmaktadırlar. Bunlardaki ortak isim Ermeni Bazarı'dır². Domaniç ve Yenişehir civarında Ermeni Bazarı, Ermeniye v.s isimler göze çarparken, Kandıra yakınlarındaki bir yerin de bu günkü

¹ Âşıkpaşazâde , Tevârih-i Âl-i Osman: Osmanoğullarının Tarihi, hzl: K. Yavuz-M. A. Y. Sarag, İstanbul 2003; Oruç İbn Âdil, Tevârih-i Âl-i Osman, nşr: F. Babinger, bkz: Oruç Bey Tarihi, haz. Atsız, İstanbul 1992; Mehmed Neşrî, Kitâb-ı Cihânnümâ, hzl: F. R. Unat- M. A. Köymen, İstanbul 1995; Hâdîdî, Tevârih-i Âl-i Osman, hzl: N. Öztürk, İstanbul 1991; Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1512) hzl: N.Öztürk, İstanbul 2000; Kemal, XV. Yy Tarihçilerinden Kemal: Selâtinname (1299-1490) hzl: N.Öztürk, Ankara 2001; İbn Kemal , Tevârih-i Âl-i Osman, hzl: Ş. Turan 1. Defter, Ankara 1970, 11. Defter, Ankara 1983; Hoca Sa'deddin, Tâcüt-Tevârih , İstanbul 1279; Solakzâde, Tarih, İstanbul 1281; Mustafa Âlî, Kitâbü't-Tarih-i Kühü'l-Ahbar , hzl: A. Ugur, A. Gül, M. Çuhadar; İdris-i Bidlisî, Heşt Behişt, hzl: M. Karataş, S. Kaya-Y. Baş, Ankara 2008.

² Mehmed Neşrî l,s. 137.

değerlendirmelere bakılarak, Kandıra ile Nikomedia arasındaki Armaş ile ilgilendirilmesi de doğru değildir³. Kandıra, Sakarya ve Nikomedia arasında olduğu kesinleşen bu yer, hatalı okumadan veya yorumdan dolayı Ermeni Pazarı olup çıkmıştır⁴. Metnin eski yazmadan doğrudan kendi imlasına göre “Ermeni Bazarı” şeklinde okunuşu ve izah edilişi, kendi usullerine göre doğru gibi düşünülebilir. Hatta Armaş/Ermeşe köyünün, kasabasının varlığı da, bu düşünceye göre değerlendirme yapanların bu temayüle ulaşmasını tabii ki haklıymış gibi göstermektedir. Ancak, Kandıra civarında ve Sakarya nehrine de yakın bir yerleşme yeri durumundaki Ermeşe/Armaş'ın bu şekilde değerlendirilmeye çalışılması, hemen temas edelim ki doğru değildir. Zira Ermeşe, XVII. yüzyıl başlarında kurulmuştur. Bu iskânı da hazırlayanlar Doğu Anadolu'dan gelen Ermenilerdir. Padişah tarafından kendilerine yerleşme izni veren devlet başına şükran olmak üzere Armağan-ı Şah diye isimlendirdiklerine dair söylentiler de vardır. Jean-Babtiste Tavernier ve Polonyalı Simeon gibi gezginler, Armaş ile ilgili ifadelerinde, kasabanın XVII. yüzyılda teşekkül ettiklerini ve Ada köyüne, yani Adapazarı'na yakın bir yerde olduklarını da zikretmeleri, bizi Armaş dışında bir başka yeri aramaya sevk etmişti. Eski kayıtlarda, Armaş'ın kuzeydoğusunda, Sakarya Nehri taraflarında, bir başka kasabanın, hem de hisarı ile mevcudiyeti vurgulanmaktadır. Burası Araman'dır⁵. V. Cuinet, Armaş/Ermeni Pazarı hakkında bilgi verirken, yeni kurulan bir kasaba olduğunu da yazmıştır⁶. Ama, diğer Araman'dan habersizdir. Ama yine de, buranın güneydoğusundaki Kaymas/Salmanlı'yı da zikretmeden geçemez, Âşıkpaşazâde'nin son bilimsel yeni harflere çevirisini yapan Prof. Dr. Kemal Yavuz, yazmadaki ismin Ermeni Pazarı değil, Araman Pazarı olduğunu kesin olarak vurgulamıştır⁷.

³ Mehmed Neşri I, s. 137 not: 2; İbn Kemal, II, s. 10-11.

⁴ Prof. Dr. E. Konukçu Özel Arşivi.

⁵ E. Konukçu, Sakarya ve Gezginler, ayrı basım s. 113-114; Polonyalı Simeon Seyahatnâmesi, çev: H. D. Andreasyan yeni yayını: Tarihte Ermeniler, İstanbul 1999 s. 46; Jean-Babtiste Tavernier, Seyahatname, çev: T. Tunçdoğan, İstanbul 2006, s.48.

⁶ V. Cuinet, La Turquie d'Asie, Paris 1894 IV, s. 203.

⁷ Âşıkpaşazâde, s. 96.

Armaş veya Ermeşe'nin, Ak Meşe'nin Ermeni yerleşmesi olduğu ama yeniden ortaya çıkan Araman'ın ise tam anlamı ile saf Türklerden ibaret olduğu kaynaklarca doğrulanmaktadır. Burası da XVII.-XIX. yüzyıllarda, pazar geleneğini üzerine almıştır⁸. Civar köylülerin hisar altında, düzlükte toplanarak, alışveriş yapmaları ve bunu haftanın muayyen günlerinde hayata geçirmeleri, Araman'ın "Pazar" niteliğinin de bulunduğunu ortaya koymuştur. Bazen, yerli ağızlarda Araman, başına "v" ilâvesi ile Varaman'da olmuştur. O yüzden ahali arasında "Araman-Varaman" gibi tekerlemeler de ortaya çıkmıştır⁹.

Araman'ın Yeri

Araman, Kandıra yakınlarında, Kandıra'nın güneydoğusundadır.

Akçakoca'nın akını ve daha sonra da onun ölümü ile Orhan Bey'in bu yöreyi Yahşilü'ye vermesi dolayısıyla iki defa zikredilmektedir. Araman, Adapazarı-Kandıra, İzmit-Kandıra yollarına yakındır ve birinin de üzerinde yer almaktadır. Yörenin göze çarpan yükseltisi Oflak Dağı'dır. Civarında pek de yüksek olmayan, ova özelliğini de bozacak görünüşte tepeliklerle doludur. Çevresinde ormanlar sıklaşırken, Araman'da ise bu örtü seyrekleşir. Bazı derecikler de düzlüklerde göze çarpmaktadır. Araman, düzlükte bulunmaktadır. Hemen üzerinde, kuzeydoğusunda ise, büyük ölçekli haritalarda, hisar işaretli savunma yerine sahiptir. Doğdüren, Hacı İsmail, Terziler, Yukarı Köy, Solaklar, Hızırlar, Omurca/Umurca, Küsanlı, Sahtiyanlı, Potuklar, Ömerli, Düğmeciler, Kara Davudlu köyleri de zamanla Araman civarında göze çarpmaya başlamıştır. Terziler ise Kocaili yarımadasında daha birçok yerde dağınık hâlde bulunan ulus veya boydur. Konuralp'in ele geçirdiği ve sonra Eski Bağça'dan bozulma Üskübi kasabasının önemli ve eski mahallesi de Terziler adını taşımaktadır. Bu yüzden, Araman yakınındaki Terziler de, Osmanlı kabileler topluluğu içinde tıpkı Kumarîler gibi incelenmesi gereken Türk topluluğudur. Güneydoğudaki Salmanlı ise XVIII. Yüzyıl

⁸ N. İpek, Kutsanmış Topraklar: Armaş ve Ermeniler, İstanbul 2006.

⁹ V. Cuinet, IV, s. 366

sonlarında Kaymas/Kaymaz diye bilinmektedir. Divân teşkilinde, Araman, eski önemini kaybettiği için ağaların oturduğu Kaymas veya Salmanlı, bu kasabanın, pazarın yerini almıştır¹⁰. Bu konuda, Hamid İnanlık'ın ilgi çekici görüşleri vardır ve zaman zaman bazı köyler, Araman gibi fiziki kayıplara uğramışlardır¹¹.

Osmanlı Öncesi Araman

On binlerin Yürüyüşünü bahis konusu eden Xenophon, Kandıra Kerpe ve civarını Bithynia olarak işaret etmektedir. Burası Thynia ile Maryandiynerin ülkesine yakındı. Nikomedia, Bithynlerin başkenti olarak kurulmuş, doğusunda ise tarihi süreçte Sangarios Nehri akmaktadır. Bölgede şimdiye kadar antik devir ile belirlenen başkaca iskân yeri yoktur. Köyler, eskiden günümüze kadar deniz kenarında değil, iç kısımlarda teşekkül etmiştir. Bazı antik devir yapı malzemeleri, yörenin eskiliğine dair fikir edinmemizi sağlamaktadır. Sangarios'un sularının bahar aylarında yatağından taşması üzerine Araman'a kadar, taşıyan suyun birçok yeri bataklık hâline soktuğu da bilinmektedir. Yer yer gölcükler de bunun delili olmaktadır. Güneydoğudaki Göller Sırtı ile Kum Tarla Beleni örnekleri verilebilir. Sık ormanlarla kaplı olduğu da söylenmektedir. Açmaların da bol olduğu gözden kaçmamakta idi. Bu orman örtüsü, Daphnusia/Kefken ve Kerpe'ye kadar yayılıyordu. Osmanlılar bölgeye nüfuz etmeden önce de, XI. yüzyıldan itibaren Türkmen yayılışının başlaması üzerine, Sangarios Nehri'nin Araman doğusuna isabet eden Ferizli ile Harmantepe taraflarında taştan örme hisarlar yapılmıştır ki bunların kalıntıları bu gün de orman içerisinde ayaktadır. Ova tipi kale veya hisar örneğinin henüz plânları da bozulmamış yapısına sahiptir. II. ve III. Andronikos devrinde, Palaiologoslar Paphlagonia'dan Bithynia'ya yönelik istilâlarına karşı bu hisarlarda direnmeye çalınmışlardı. Bunlar da yetersiz kalınca, Sangarios'un yatağının değiştirilmesi, Regio Tarsia'ya doğru akıtılması

¹⁰ V. Cuinet, aynı yer.

¹¹ Bölgede, geniş kapsamlı arazi çalışmasına gerek vardır. Özellikle köyün yukarısında, küçük tepedeki hisar yeni baştan incelenmelidir.

denenmiştir. Bu atılım, zamanında büyük masrafları ve emeği gerektiren unsurlardı. Ancak, sonuçta, Türkmen akıncılarının önünün alınması hiç de başarılı olamamıştır¹². Latin istilasından sonra da Mariandyn bölgesi ulaşımına kapanmıştı. Artık, Kandıra yolu ile Araman'ın kuzeyinden gerçekleştirilen, Karadeniz Ereğlisi'ne doğru yapılan yolculuklar yapılamaz olmuştu. Genoa ve Venedikliler, sahillerde koloniler vücuda getirirken, Kefken Adası, bulunduğu yer bakımından önem kazanmıştı. Araman'a ne gibi etkisi olduğu şimdilik karanlık kalmaktadır¹³. Paphlagonia'daki Candarlıların (Candar İli)'nin yeni hâkimlerinden Ali'nin de XIV. yüzyıl başında, Sangarios Nehri'ne kadar akınlar yaptığı da Grek kaynaklarınca belirtilmektedir. İşte böyle bir zamanda, Sakarya boyu hisarları yapılırken, onların arkasındaki ilk önemli savunma hattı da Araman ile daha kuzeybatıdaki Kandıra kalesi olmuştur¹⁴. Türkler, Akçakoca ile kuzeye doğru çıktıkça, Palaiologosların gözden ırak ve orman içindeki sahası Araman Hıristiyan ve Rumluk açısından artık son zamanlarını yaşıyordu¹⁵. Yöneticiler ise, ilk devir Osmanlı kaynaklarının sık sık tekrarladığı Tekür, Tekvur, Tekir unvanlı kişilerdi¹⁶.

¹² Pakhymeres'in işaret ettiği yer veya mecra değiştirme ile Sakarya, ovaya aktılmıştır. Tabii olarak, Justinianus veya Beş Köprü, sadece Saphon Gölü'nün bir ayağını teşkil eden Melas, şimdi Çark Suyu'nun altından geçtiği akarsu hâline dönüşmüştür. Çeşitli nedenlerle, fiziki şartların değişmesi ile, arazideki eğim değişikliği de, akarsu yatağının iyice değişmesine sebep olmuştur. Adliye Köyü yakınında Adapazarı ovasına giren Sakarya'nın, arazi kazımları sırasında, geniş kumluk teşkil, etmesi, bu tarihinin yazdıklarını doğrulamaktadır.

¹³ Bkz: D. M. Nicol, Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453), çev: B. Umar, İstanbul 1999; U. Bosch, Kaiser Andronikos III Palaiologos: Versuch Einer Darstellung der Byzantinischen Geschichte in Jahren 1321-1341, Amsterdam 1965.

¹⁴ R. G. de Clavijo, Embassy to Tamerlane, çev: Guy Le Strange, London 1928; Bkz: E. Konukçu, Sakarya ve Gezginler, Sakarya Tarihi'nden ayrı basım, s. 112-113; Ali Bey ve hakkındaki görüşler için bkz: A. Zachariadou, Pakhymeres'e Göre Kastamonu'da Amourioi Ailesi, çev: Z. G. Öden, Tarih İncelemeleri Dergisi, XVI (2001), s. 225-237.

¹⁵ Charles Texier, Küçük Asya, Ankara 2000, I, s.80.

¹⁶ Tekfur, T.k.f.u. r imlâsı ile yazılmaktadır. Konstantinopolis'te Palaiologos İmparatoru, kale ve hisarlarda da oranın imparator adına yöneticisidir. Çok azının adı yerli kaynaklarca zikredilmektedir. Tekür veya Tekir okunuşları da vardır. Âşıkpaşazâde, s. 79, 348; İbn Kemal II, s. 51, 97-99

Akçakoca'nın Araman'ı Ele Geçirmesi

Araman'ın hiç beklenmeyen baskı karşısında kalması, Türklerden, Kayıların ardılı Osmanlılarca gerçekleştirildi. İran'da, kuzeydoğudaki Mahan yöresinden göç eden, Sürmeli, Erzurum ve Erzincan'a, Moğolların önünden kaçarak, tarihi bir yürüyüş gerçekleştiren Kayılar, Bithynia ucuna Ertuğrul ile gelmişlerdi. Osman da hemen tekfurlar ile mücadeleye başlamıştı. Palaiologoslar ile yörede sonu gelmeyen çatışmalara giriştiler¹⁷.

Osman, Kütahya taraflarındaki Çavdar Tatarı meselesini hallettikten sonra, Orhan'ı, Sakarya Boylarının Beylik topraklarına katılması için görevlendirdi. Yanına tecrübeli, savaşlarda maharetli, beyliğin de gözdelelerinden alperenleri maiyetine verdi. Böylece, Sakarya Boylarında, Karaçebiş ile A(l)p Suyı hisarları ele geçirildi. Sapanca Gölü ayağını teşkil eden Melas Nehrinin altından aktığı Justinianus Köprüsü yani Beşköprü'deki hisarcık/bergoşuk da ele geçirildi. Ondan sonra da Akçakoca, orman içine seğırtmeye başladı. Bazen bu akınlara Ak Temür de katıldı. Gece gündüz at sırtından inilmez oldu¹⁸. Âşıkpaşazâde, Mehmed Neşri, Hadidî gibi tarihçiler Akçakoca'nın Kandıra fethine temas etmektedirler. Ama bu akının tafsilâtına rastlanmaz. Bu arada, İbn Kemal de, kaynak zikretmeksizin, Araman'ın ele geçirilişini de anlatmaktadır¹⁹. Yazar, bu konuda şunları yazmıştır;

"Köy be köy aktıktan sonra, göçdiler, Araman Bazarı'na vardılar. Ol kenarda dahi savaş-kumaşını sattılar. Küffar-ı na-bekarın yaşın, kurusuna kaldılar. Tekvür-pür-şer ü şûr dar ü harbe attılar. Kâr-zârın kurdular, bazarını turdular, cengin kumaşın satdılar. Tîz idüb tenevvür-i harbin narını yaktılar. Yaşun kuruya katdılar. Ol bazargâhdan dahi sük-fesûk ehli olan gümrahların ki menba'-ı fesad idiler. Mücma'in tağıtdılar. Pınar-bi-kârın başı olan bed-nijad bi-kararların kâr ü bar kararını bed-

¹⁷ Mehmed Neşri, I, s. 89,121.

¹⁸ Âşıkpaşazâde, s. 82-83; Mehmed Neşri I, s. 127, 129; İbn Kemal I, s. 172; İbn Kemal I, s. 172; II, s. 3, 4, 6-7, 23.

¹⁹ Tevârih-i Âl-i Osman, II, s. 8-11.

cihetle tarumar etdiler. Harb-i küffarını pir ü civan kavı ve natuvan geymediler. Aranı nar-ı harb ile yaktılar. Geşt ü kar ehlinin canların tîr-i hâziye nişan idüb, boyunlarına gull-zull caziyeler takdılar. İsyân tağına ağân tağı ağınların cenk ağına düşürüb, ol kulle-kuhsar-ı tuğyandan inmeyüb, izhar-ı israr iden pelenk huy-ı gûyına cuyları şîr ü şimşir ile şikâr kıldılar. Ceng dar ü gîr ile şikâr kıldılar. Ceng dar ü gîr ile sakdılar ve mugan-ı helâke takdılar. Rayât-ı küfr bedferacem nikbet ayetini bi-nâm ve nişan idüb, şîâr-ı islâm nusret encamı ol diyarda âşikâr kıldılar. Akçakoca, zarb-ı şimşir-i harb ile ol kişveri musahhar idüb, Tekfurlarını makhur u milklerinin defter-i mülkin ebter idüb, aldığı kalelere dizdarlar dikti ve hisar erleri koydı. Mamure-i mezbûreden asar-ı küffar bedkirdarı.. Çün Kandıra'nın Kalesi ve Araman Bazarının hisarı zarb-ı dest ile alındı. Ol diyar zabt olub, dâr-ı İslâma rabtolındı. Zikr olunan kala' ve civarındaki buka' silk-milk Âl-i Osman'da intizam buldı ve nizâm-ı ahvâl bed fi'al bozuldı.."

Osmanlı Kasabası Olarak Araman

Araman'ın alınışını bu şekilde anlatan İbn Kemal, diğer kaynaklara paralel olarak, ifade edildiği gibi batıya uygun zamanda sefere çıkmaya karar verdi. Bu sırada Konuralp de Gerede işlerini yoluna koymuş ve darü'l-mülki olan Konuralp İli'ne, Üskubi'ye dönmüştü. Konstantinopolis taraflarındaki ve Anadolu cihetindeki Samandıra ve Aydos'daki yeni plânı birlikte uygulayarak, bu hisarları da almaları, Osmanlıları Boğaziçi'ne daha da yaklaştırmıştır. Araman'da ise kale dizdarı ve hisar erlerinin durumu karanlık kalmaktadır.

1328'de, III. Andronikos ile Akçakoca aynı yıl içinde hayata veda ettiler. Kandıra'da büyük bir yas yaşanırken, aynı kutsal duyguya Aramanlılar da katılmış olmalıdır. 1329'da, Orhan Bey'in Palaiologoslarla karşı karşıya geldiği yer de Pelekanon idi. Şile dışında, bu zafer sonrası birçok yer kesin olarak Beylik sınırlarına alınmıştır. Ancak Şile, daha sonra,

torunu Yıldırım Bayezid zamanında ele geçirilecektir²⁰. Kocaili'nin yeni şekillendirilmesi de ölüm sonrası oldu²¹. Akbaş Mahmud Kandıra'da, subaşı olarak ikâmet etti. Yine ümeradan Yahşilü de Araman muhafazası ile görevlendirilmiştir. Ama bölgenin, Süleyman ile Murad'a bağlandığı da bilinmektedir²². 1337'de, Prenses Maria'nın idaresindeki Nikomedia, Orhan'a teslim oldu ve kendisi de Konstantinopolis'e yelkenli ile gitme fırsatını buldu. Süleyman Paşa, az sonra İznikmid/İzmid Valisi oldu. Orhan Bey'in bilgisi altında Süleyman Paşa, kendisine bağlı olan yerlerde yeni vakıf tahsisleri yaptırdı. Türkmenlerin yeniden yerleşmesini sağladı, Akova, Ayan Gölü ve Kandıra taraflarında "açma" sistemi ile yeni köyler vücuda getirildi. Tarihi akış içinde Araman "pazar" olarak eski durumunu korumuştur. Kaymas, Belen, Akkuş, İğrek, (Eğrek), Elma ve Elmacık, Çökek, Gölcük, Kışla(ğ), Yılğın, Üvez, Arık, Toramanlar, Kuzgun, Karaağaç, Doruk, Tepe, Kunduz, Budak ve Akbaşlı köyleri de Araman çevresinde vücuda getirilmiştir. Kaymas'ın eskiliği 1530 yılına kadar inmektedir. Selman veya Salman isimli bir Aramanlı da köyün ortaya çıkışında, rol oynamıştır. Yine aynı tarihlerde, Araman'da, Hamza Bey Zaviyesi, vakıfları ile işlerliğini koruyabilmiştir. Hamza Bey'in de Araman ile ilgisi olan hanedandan bir kişi olması muhtemeldir. XIX. yüzyıla kadar, Araman çevresinde, Ada(pazarı), Karasu, Armaş/Ermeşe gibi merkezler de oluşmuştur. Araman'ın köy ve pazar olarak yıldızı sönerken, köy kısmı Salmanlı, divân adı ise Kaşmas olan yeni bir merkez de ortaya çıkmıştır. Bölge ayanlarının en güçlülerinden biri de orada ortaya çıkmıştır²³. Şeyhler/Kaynarca da yeni gelişen merkezler arasındadır. Araman, şimdi de Adapazarı-Kandıra arasında geçiş noktasıdır. Belde olarak Kaymas da onu temsil etmektedir²⁴.

Sonuç olarak, tarihlerde hatalı yazılış veya bunlardan yeni harflere aktarılıştaki hata nedeni ile tarihi Araman, Ermeni Pazarı olup

²⁰ İ. H. Uzunçarşılı, Kanun-ı Osmanî Mevhum-ı Defter-i Hakanî, Belleten, XV (1951), s. 388-389

²¹ Âşıkpaşazâde, s. 348, 364; İbn Kemal II, s. 27, 31

²² Ş. Tekindağ, Süleyman Paşa, İslâm Ansiklopedisi, XI, s. 190-193

²³ V. Cuimet IV, s. 366

²⁴ V. Cuinet IV, s. 366-367

çıkıvermiştir. Önceleri İrmeni diye aktaran ve sonunda Araman olduğunu ilk ortaya koyan da Âşıkpaşazâde'nin nefis bir Türkçe aktarımını yapan, İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden, Prof. Dr. Kemal Yavuz'dur.

ARAMAN İLİ 1530 TARİHLİ VAKIF KAYITLARI

Evkaf

Vakf-ı Pîrî Paşa

Nefs-i Araman

Der tasarruf-ı katib Mehmed, eşkincilü mülk iken Paşa-ı mezkûr satun alub, kemâkân eskü köyün üstünde, sınırından alub imarete vakf itmiştir.

Hane: 18 Mücerred: 5 Muhaasil: 1 Masun: 3 Hasıl: 2692

Karye-i Durak

Vakf-ı Mezkûr

Hane: 14 Mücerred: 5 Muhassıl: 2

Karye-i Durak Musa

Eskincülü mülküdür.

Hane: 6 hasıl: 550

Zikr olunan karyeler ve Nefs-i Araman halkı câmi-i avarız ve divânîyeden ve tekâlif-i örfiyeden mu'af olalar deyü ellerinde hükm-i hümâyunları vardır.

Vakf-ı Zâviye-i Hamza Bey

Der Nefs-i Araman

Hasıl: 30 Hacı Çiftlik

Mücerred: 12

Hasıl: 2654

Vakf-ı İmam Mescid-i Kanlu der Araman

Vakf-ı Hatib ve İmam, Câmi-i Nefs-i Orman

Nefs-i Araman

Tasarruf-ı Hamza ve Mustafa iştirak mülkleri.

Nefs-i Araman. Diğer. Der tasarruf-ı İbrahim ve Oruç veledan-ı Kasım ber vech-i mülk-i eşküncülü

Hane: 24 Mücerred: 6 Hasıl 1660⁺

Bu kayıt ile Araman'ın XV. yüzyıldaki durumundan bir kesit hakkında bilgi edinilmektedir. Meşhur Osmanlı Vezirlerinden Yavuz Sultan Selim ve Kanuni zamanlarında devlet işlerinde önemli işlerde bulunun Pîrî Paşa, aynı zamanda Cemâleddin Aksarayî neslindedir. Bolu ve İstanbul'daki Kızıl Ahmedliler ile de akrabalığı vardır.

Bu arada, yukarıda da temas edilen Hamza Bey, Araman'da hayır eseri bırakan, muhtemelen bu köyden ileri gelenlerdendir. Zaviyesi 1530'da işler durumdadır. Araman Köyü içinde İbrahim ve Oruç isimli kimselerden de söz edilmektedir. Bunlar da Kasım'ın oğullarıdır.

⁺ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (930/1530), Ankara, 1994, s. 773, 775-777.

اقچه قوجه قاندری وارمني
بازارني¹¹⁾ < 38a > الوب اول ديارلرده كفارله كاززار
ابتدكي سوق اهل فسوق غارت ايدوب ايردوكي يرده
دشمن بد سيرتك ذرنكي بي ذرنك¹²⁾ تارومار ابتدكي بيان ايلر

مير رزم آرای پیر پر حزم وراى اقچه قوجه دخى باننده
اولان شیرتوان دلیر جوانلرله نفيرداروكیری چالدى؛ اول اوجه¹³⁾ كه
صالحشدی عزمی جزم ایدوب شاهباز تند پرواز همت بلندی
صالدى؛ باد جهادی اسدردی ودریای غزایی جوشه كتوردی؛
كوس رعد صدای وغایی سحاب پر تابكی خروشه كتوردی¹⁴⁾

بيت فارسي
بگردون شد از نای زرین خروش
بدریای لشکر در افتاد جوش¹⁵⁾

سیل روان کبی غاز بلر دشت ودری طولندیلر وباد دمان کبی
تازیلرله توزه بولندیلر؛ یوریدیلر، کرد نبردك غمام پر ظلامیله آفاق
جهانی طوتوب طاق کردان فیروزه قامی تمام بوریدیلر. قاندریه
واروب اول دیارده بر وجهله کیرودار ایتدیلر که كفار بد کرداردن
اقان قان دره لری طولدردی وکشته لر پشته سی صحرائی کوهساره
همسر ایلدی¹⁶⁾ لشکر صرصر اثر خرمن دشمن بد نهادی باده ویروب
خیل جزار بی امان سیل نوبهار کبی ناکهان ایروب دار الکفرک بنیادنی
قازدی، زیر وزیر ایلدی. مذکور شهر التندی واینجه جاروب غارت
چالندی؛ عدوی کینه جویک کوبینه نهر خسارت صالندی. اول
دیارک بکردارلرني نار کارزارله یاقدقندنصکره خیل سیل پویله
چارسوی دار الکفرده کوی بکوی اقدقندنصکره کوچدیلر ارمني
بازارنه واردیلر و اول کنارده دخی¹⁷⁾ صواش قماشنی صاندیلر؛ كفار
نابکارک یاشن قوروسنه قانندیلر، تنور پر شر و شور ضرب وحره
ایتدیلر.

) Tevârih-i Âl-i Osman, hz1: Ş.Turan, ,Ankar

نظم ترکی مؤلفه

کار زارک قوردیلر بازارنی
طوردیله چنکک قماشن صاندیلر
تیز ایدوب تئور حربک نارنی
یاقدیلر یاشن قوروپه قاندیلر.

اول بازارکاھدن دخی سوق فسوق اهلی اولان کمراھلرککه منبع فساد ایدیلر جمعین طاغندیله. پیکار بکارنک باشی اولان بد نژاد بی کارلرک کارو بار قرارنی باد جهادله تارومار ایتدیله. حربی کفّارنی پیر وجوان، قوی و ناتوان دیمدیله وارنی نار حربله یاقدیلر؛ کشت و کار اھلنک جانلرین تیر خزیه نشان ایدوب بویونلرله غُلّ دُلّ جزیره لر^(۱) طاقدیلر. عصیان طاغنه اغان طاغی آغیلری جنک آغنه دوشوروب اول قَلّه کوهسار طغیانندن اینمیوب اظهار اصرار ایدن پلنک خوی کینه جویلی شیر شمشیرله شکار قلدیلر. چنک داروکیرله صقدیلر، ومغاک هلاکه طقدیلر؛ رایت کفر بد فرجام نکبت آیتی بی نام ونشان ایدوب شعار اسلام نصرت انجامی اول دیارده آشکار قلدیلر. اقمچه قوجه ضرب شمشیر حربله اول کشوری مسخر ایدوب تکورلرنی مقهور و ملّک لرنک دفتر ملّکین ابر ایدوب الدیغی قلعه لره دزدارلر دکدی و حصار ارلری قویدی؛ معموره مزبورهدن آثار کفّار بدکرداری یویدی^(۱۳).

چون قاندرینک قلعه سی وارمنی بازارینک حصارى ضرب دستله آندی اول دیار ضبیط اولوب دار اسلامه ربط اولدی، ذکر اولان قلاع وجوارنده کی <38b> بقاع سبک ملّک آل عثمانده انتظام بولدی ونظام احوال کفّار بد فعال بوزولدی:

بیت ترکی مؤلفه

قولاغ اوردیلر چون مسلمانلرک باکنه
کلیسالرین یقدیلر اوت طقوب چاکنه.

غازیلر اول اوجده یرلشوب طوررکن، دون کون اقین اشمه سن آشوب یوررکن بر سحرکاه^(۱۴) خبر الدیلرکه صماندره تکورنک اوغلی اولمش، اول دیارده اولان کفار کمراھک واری آنک جنازه سنه جمع اولمش، حصاردن آپرلشلر بر کناره دیلشلر.

